

EL TRIBUNAL DEL LLIGALLÓ

DE

MORELLA

PER

F. VALLS TABERNER

MORELLA

Impr. de V. Carceller

1926

RC
92

1500032817

R 1.700 F-13

9-V-926

16

EL TRIBUNAL DEL LLIGALLÓ

DE

MORELLA

PER

F. VALLS TABERNER

MORELLA

Impr. de V. Carceller

1926

El Sr. Segura y Barreda, en el primer volumen de la seva obra *Morella y sus aldeas* (Morella, 1868), en la qual tantas dades de la historia morellana va poder reunir, parla d' aquesta interessant institució, que era en altre temps característica del régim pecuari de Morella i els seus termens, i que va existir també en altres poblacions de la contrada. En l' esmentada obra pot hom llegir-hi, traduït en castellà, el privilegi atorgat per Jaume I el día 16 de mars de 1271, per virtud del qual va ser establert legalment el tribunal del Lligalló. Una traducció catalana del dit privilegi ha estat, ara fa poc, publicada pel Sr. J. Tuixans en un article que ha escrit sobre *El Tribunal del Lligalló a Morella (Dret foral consuetudinari)*, en el qual fa una breu historia d' aquesta

institució fins al moment en que va ser extingida per R. O. de 16 febrer 1835 (1); emperó el Sr. Tuixans involucra en el seu estudi les qüestions d'aprofitament de bens comunals i dels privilegis de concessió d'aquests, que no tenen relació directa amb el problema concret de la peculiar organització i caràcter especial del Tribunal esmentat (2).

Tot aprofitant ara la meua obligatoria estada a Morella, he volgut recercar el text autèntic del privilegi indicat; i com sia que he pogut arribar a trobar-lo en una copia antiga, em plau de donar-ne a conèixer la seva redacció original llatina. L'exemplar d'on he pogut transcriure aquesta, no es el diploma original, el qual podem donar per perdut; pero es una copia del segle XIV inserida dins el procés d'un plet. D'aquest procés n'han restat només uns quants fulls, en paper, qui's conserven a l'arxiu arxiprestal de Morella; ha estat,

(1) Boléfn de la R. Academia de Buenas Letras de Barcelona, n.º 87 (1925).

(2) El Sr. Sarthou en el volum relatiu a la provincia de Castelló de la *Geografia general del reino de Valencia*, en parlar de Morella fa una breu referencia al tribunal del Lligalló i, tot comparant-lo amb el tribunal de les aigües de Valencia, remarca que mentres aquest encara perdura, el del Lligalló está extingit.

doncs, una sort que entre aquests fulls se salvessin els qui contenen la copia del privilegi del Lligalló i d' una lletra de Jaume II referent a aquell document. D' aquesta lletra reial, adreçada al batlle de Morella en 1316, en publico també, més avall, el text.

La copia del privilegi del Lligalló consignada en el procés esmentat era freta, no del original, sino d' un fresllat fet a 22 de novembré de 1278. La seva tenor es com segueix:

Noverint universi, quod nos Jacobus, Dei gratia rex Aragonum, Majoricarum et Valencie, comes Barchinone et Urgelli et dominus Montispessulani, per nos et nostros concedimus vobis concilio Morelle et universis hominibus aldearum et locorum ejusdem, tam nostris scilicet quam ordinum et militum quorumlibet, in [perpetuum] (1), quod possitis facere ligallum in termino Morelle, quid quidem ligallum celebretur (2) bis in unoquoque anno de cetero, videlicet una vice in tercia die post unumquodque festum Pentecosten. et alia vice in unoquoque festo [beate] (3) Marie septembris; ad quod ligallum, ubicumque in terminis Morelle celebrabitur, teneantur venire vel mittere pastores suos omnes illi qui

(1) El ms. diu: *in ipsum*.

(2) El ms. diu: *celebratur*.

(3) El ms. omet: *beate*.

habuerint [vel tenuerint] (1) ganatuos suos ad pas-
cendum in terminis antedictis et ducere ibi ganatum
mostrench sive amisum quod habuerint. Et ille qui
diebus predictis celebrationis dicti ligalli ad ipsum
ligallum non venerint vel pastores suos non mise-
rint ut est dictum, teneantur persolvere et dare nobis,
vel bajulo nostro Morelle loco nostri, decem solidos
pro pena. Statuentes etiam quod illud ganatum mos-
trench sive amisum quod in dicto ligallo invenitur,
reddatur domino cuius fuerit libere et sine impedi-
mento. Et si aliquis vel aliqui predictum ganatum
mostrench quod tenetur ad dictum ligallum non
aduxerit ut est dictum et de hoc postea quieti fuerint
vel postmodum inter ganatos suos inventum illud
ganatum mostrench, in duplo reddant dominus cuius
fuerit et teneatur solvere nobis, vel bajulo nostro
loco nostri, sexsaginta solidos pro pena. Et si forte
aliquid ganatum mostrench sive amisum ad celebra-
tionem dicti ligalli aductus fuerit et dominus non
fuerit inventus cuius sit, teneatur manifeste usque ad
primam tunch sequentem celebrationem ipsius ligalli;
et si in ipsa sequente celebratione ipsius ligalli do-
minus nondum eidem ganato invenitur, illud gana-
tum tale sit nostrum et accipiat ipsum bajulus noster
Morelle vel locum ejus tenens, loco nostri. Insuper
etiam statuimus et volumus ac concedimus vobis
quod bajulus noster Morelle cum consilio concilii

(1) El full dei ms. té aquí un forat.

Morelle eligat aliquam personam idoneam singulis annis que predicta omnia pro ipso distringat et colli- gat ac faciat observari ut superius continetur; et que juret quod bene et fideliter se in predictis habeat atque regat. Datum Valencie XVII.º kalendas aprilis anno Domini M.º CC.º septuagesimo (1).

La lletra reial expedida per Jaume II el 14 de maig de 1316, diu així:

Jacobus, Dei [gratia rex Aragonum, Valentie, Sardinie et Corsice ac comes Barchinone], fide- li nostro bajulo Morelle vel ejus locum tenenti, salutem et gratiam. Cum ad nostrum pervenerit auditum quod aliqui infra terminos Morelle degentes a modico tempore cifra renuunt observare condiciones ac statuta contenta in quadam carta per illustrissimum dominum Jacobum recolende memorie regem Ara- gonum avum nostrum editam super quodam statuto contentam comitere non verendo; ideo vobis dicimus et mandamus quatenus predictas condiciones ac statuta faciatis inviolabiliter observari prout in dicta carta continetur et retroactis temporibus inveneritis

(1) El ms. afegeix: *octavo*, sens dubte per confusió amb l' any en que havia estat fet el tresllat. Segura, Sarthou i Tuixans donen al privilegi del Lligalló la data de 1270, al igual que un inventari antic de l' arxiu arxiprestal de Morella. Però, com en la cancelleria de Jaume I els documents eren datats pels anys de la Encarnació, essent aquest privilegi del día 16 de mars ha de reduir-se a l' any 1271. (En contra de la possibilitat de la data de 1278 hi ha encara el fet de que en aquest any Jaume I ja era mort).

usitatum, quoscumque infra dictos terminos ad servandum ipsum statutum cohercione debita complendo nichilominus penam predictam exhigatis ac habeatis ab illis quos ipsam inveneritis incurrisse. Datum Tarrachone, pridie idus madii, anno Domini M.º CCC.º XVI.º

Una de les poblacions del Maestrat que tingueren també Lligalló fou la vila de Chert, en els *Establiments* de la qual (compilats en 1689) s'hi contenen deu ordinacions referents al funcionament d'aquesta institució (1). Amb poca diferencia, aquesta regulació del Lligalló de Chert devía ser, essencialment, com la del de Morella, donada la innegable analogia que degué haver-hi entre l'un i l'altre. Consignen els *Establiments* de Chert la elecció anual del Justicia del Lligalló, qu'era feta pels jurats i pastors d'aquell lloc o per la major part d'ells, reunits en el Consell; el dit Justicia havia d'esser un pastor qui tingués bestiar, i un cop elegit devía jurar que 's comportaria bè i lleialment en l'exercici del seu càrrec i que si algun dubte se li ocorregués demanaria el parer dels jurats i Consell i d'alguns pastors experts. Aquest Justicia hauria de tenir lligalló

(1) *Libre dels Establiments de la vila de Chert* («Revista Jurídica de Catalunya», setembre-desembre 1925).

dues vegades l' any (per Santa Creu de maig i per la Mare de Deu d' agost), anunciant-ho previament amb crida pública per tal que ningú no pogués alegar-ne ignorancia; en tals ocasions, tots els qui formaven part de la comunitat d' aquell Lligalló, encara que entre llur remat no hi hagués bestiar mostrenc, havien de compareixer o fer-se representar per a jurar que no havien comés cap frau. Els qui tenien bestiar mostrenc, així de llanar com de cabriu, devien presentar-lo i remetre 'l llavors o per Nadal al Justicia del Lligalló, el qual hauria de tenir-lo de manifest segons costum; els pastors que no ho fessin serien castigats amb pena de sexanta sous. Quan en un lligalló no 's presentes a reclamar un bestiar mostrenc el seu amo, o be aquest no 'l pogués reivindicar per no pertanyer a lloc de lligalló, aquell bestiar romandria en poder del Justicia fins a la celebració del lligalló immediat, després del qual, si subsistien les mateixes circumstancies, seria venut al millor postor; del preu que 'n resultés, i un cop pagades la guarda i les despeses d' aquell bestiar, se 'n farien tres parts una de les quals seria per a la Senyoria (la Orde de Montesa, a la qual pertanyia Chert),

l' altra per a l' altar de la Verge Marfa, i l' altra per al Justicia del Lligalló. Els forasters que volguessin formar part del lligalló hi serien acullits, amb tal que juresin observar els seus capítols i condicions. Existia reciprocitat entre 'l lligalló de Chert i el dels altres llocs que també 'n tinguessin; així es que, mitjançant jurament de que li apartenyia, un foraster qui fos vehí d' un de tals llocs podfa reivindicar i obtenir del Justicia del Lligalló de Chert, aquell seu bestiar que havia anat a parar en poder del dit Justicia. El procediment del lligalló era verbal, exclusivament. Tals eren les normes generals del Lligalló de Chert, que cal tenir en compte per suplir, en certa manera, la manca de les ordinacions del de Morella.

Parlant del procediment del Lligalló de Morella diu Segura y Barreda: «Presentada la res que se había encontrado, se preguntaba al pastor el día, el lugar y las señas que se reconoció al encontrarla. Se esponfa al público por ver si algún ganadero la reclamaba. Si había reclamación, se preguntaba al dueño presunto sobre el día y lugar en que se le perdió, y si concordaban las respuestas, se le entregaba, dando una pequeña retribución por

la guarda del tiempo que había estado en poder del que la encontró. Si había dudas se ponía de manifiesto hasta ver si se presentaba otro reclamante. Cuando después de seis meses no encontraban dueño, el Bayle se encargaba de las reses mostrencas, y las vendía en nombre del Rey.»

Diu també Segura Barreda, i d' ell ho reproduceix aixímateix el Sr. Tuixans, que de bon antuvi no tingué aquest tribunal un lloc fixament determinat per a la seva actuació, sino que, avisant-ho previament, era designada en cada cas alguna de les partides del terme en la que se celebraria el consell i a la qual havien de concórrer els pastors; pero que en 1425 els Jurats varen acordar que 'l Lligalló se celebrés devant la casa del Concell municipal, designaren un local per al bestiar i destinaren el glacis del castell (una mena d' esplanissada per on devallaven les aigues, segons Tuixans) per a que hi pasturés el bestiar mostrenc durant els sis mesos que havia d' estar de manifest. En el segle XV haurien estat nomenats, segons indica Segura, dos consellers o auxiliars del Justicia del Lligalló, els quals l' assessoraven en els casos dubtosos.

Es una llástima que no 'ns hagin estat conservades les ordinacions del Tribunal del Lligalló de Morella, si es que haguessin estat recopilades. El Sr. Tuixans ha cregut que aquestes estan consignades en el llibre anomenat *del Pastoret* que 's guarda en l' arxiu municipal de Castellfort. Havent pogut examinar aquest manuscrit (liligall n.º 4 del dit arxiu), puc fer constar que no conté ordinacions; els documents que l' integren (els més antics dels quals son de la primera meitat del segle XVI) no son més que les anotacions dels reconeixements i afitacions de les vies pecuaries o *assegadors*, i altres inspeccions fetes i acords adoptats respecte qüestions de terres i camins, per a la conservació dels emprius i comuns del terme. El Justicia, jurats i qualques prohoms vehins de dita població (elegits expressament pel Consell), acompanyats del notari, escrivá de dita prohomenia, anaven personalment a practicar fals revisions i delimitacions als llocs corresponents; aquesta prohomenia fou, més tard, constituída per l' Alcalde, regidors, diputats, sindic, procurador general, etc. i dos périts nomenats pel mateix Ajuntament. El Sr. Carreras Candi ha remarcat l' interés

principal del *Llibre del Pastoret*, en quant conté detallades indicacions respecte les rutes generals pel pas de bestiar, les quals constitueixen curiosos itineraris de l'Edad Mitjana. (1)

Sabem que en 1530 fou ordenat el *Llibre dels establiments de la vila de Morella*, redactat en nostra parla, el qual contenia bon nombre d'estatuts; alguns d'aquests (molt pocs, però), foren publicats, en traducció castellana, dintre 'l *Memorial ajustado, hecho con citación de las partes, del pleyto que siguen las villas de Morella, Catí, Forcall, La Mata, Olocau, Portell, Cinctorres, Castellfort y Vallibona, del Reino de Valencia, y el Fiscal de su Magestad, coadyubando su derecho, con Don Pablo de Pedro y Pastor, vecino de la villa de Morella, en calidad de dueño de la Masía de Salvatoria, por suponerse ésta parte de la Dehesa de Vallivana. Formado en virtud de auto de 2 de junio 1761 de la Real Audiencia de la Ciudad de Valencia, donde pende dicho pleyto para la Sentencia de Vista. (En Valencia: Por la viuda de Juan González, al Molino*

(1) *La institución pecuaria del «lligalló» al S. de Cataluña* (article a «Las Noticias» de 12 abril 1925).

de la Robella. Año 1762). Hi hauria entre ls diversos estatuts del dit *Llibre dels establiments*, alguns qui 's referissin al Tribunal del Lligalló? Es molt probable; però, per dissort, es van perdre en la crema de l' Arxiu municipal, quan la guerra d' Espartero.

Segons dades facilitades per Mn. R. Bruñó, en 1378, havent-se produït un conflicte amb l' abad de Benifazá amb motiu de l' empresonament de vintidos homens d' aquest monestir que 's negaven a concórrer al lligalló de Morella, l' infant Martí, qui rebé la protesta del dit abad, va cridar a Valencia el batlle de Morella per a que respongués als cárrecs que se li feien i ordená que 'ls llocs que formaven part de l' esmentat lligalló, amb tal de que paguessin certa quantitat pera subvenir a les despeses d' aquest tribunal, no poguessin ésser molestats per raó del mateix.

En Tuixans, pel seu compte, diu que en 1393 (a 10 de gener) el rei Joan I, en virtut de petició que li havia adreçat el Tribunal del lligalló de Morella, concedí a aquest un privilegi, donant-li facultats per a adquirir i posseir bens immobles (no obstant el que disposessin en contrari els furs de Valencia) i tenir deveses

i corrals; l'administració de tot lo qual correria a càrrec del Justicia del lligalló. Més avant —segons el mateix autor—els Reis Catòlics, per diplomes expedits a Medina del Camp en 1494 (30 d' abril) i a Berlanga en 1499, confirmaren al lligalló de Morella tots els seus privilegis. Seria interessant de conèixer el text íntegre d' aquestes reials cédules i veure, però, fins a quin punt fan referencia al Tribunal del lligalló.

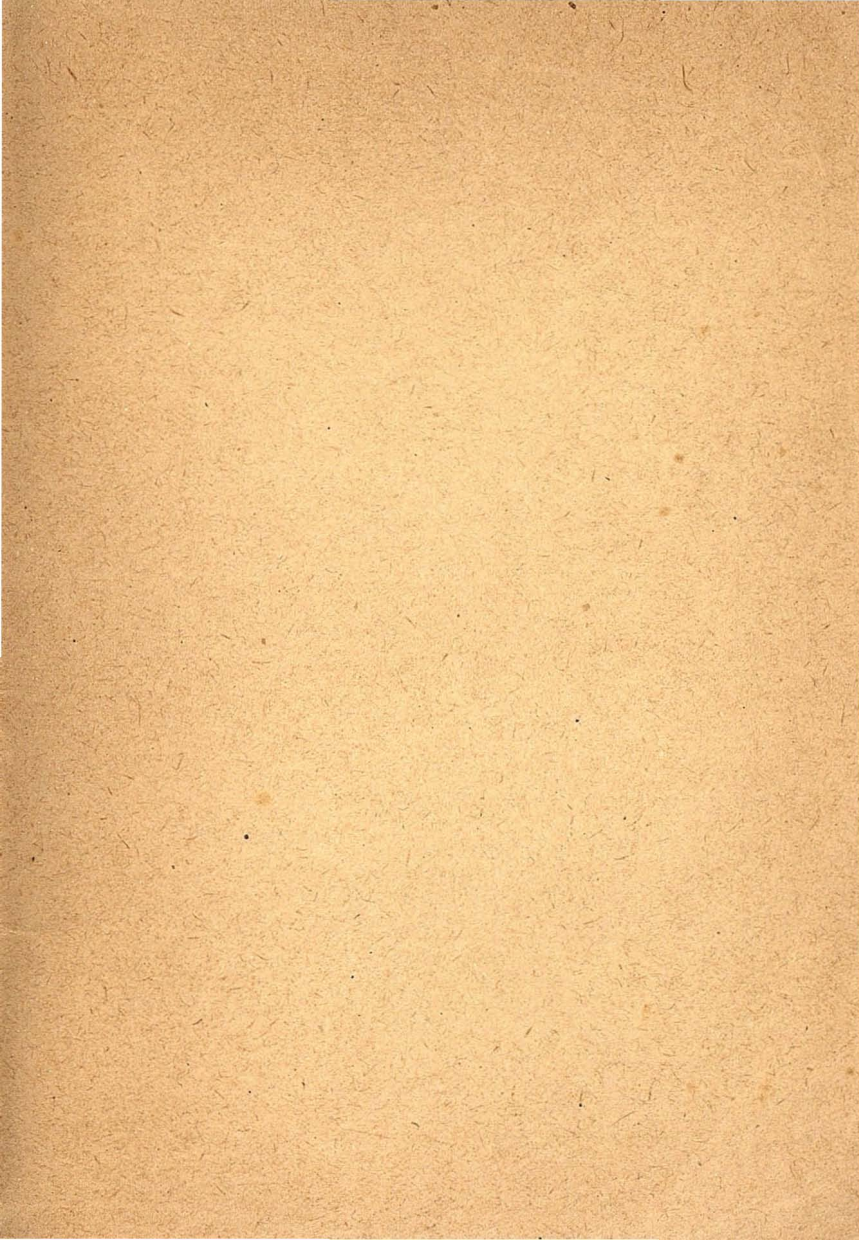
Algunes altres dades accessories respecte d' aquest tribunal, relatives als segles XVI i XVII, han estat consignades encara per Mn. Segura Barreda i per En Tuixans.

No sabria estar-me de dedicar aquí un sentit record a Mn. Manuel Befí, l' erudit memorable, mort recentment, qui havia estat arxiprest de Morella i que tant bon coneixedor era dels arxius d' aquesta ciutat, en els quals, així com en els de Sant Mateu, havia fet interessants troballes; ni tampoc podria deixar d' esmentar amb agraiment Mn. Ramón Bruñó, actual cronista de Morella, qui tantes notes té arreplegades i que m' ha facilitat profitoses indicacions.

*Aquesta estampació
fou feta a Morella
en la diada de Sant Jordi
de l' any 1926.*

LAUS DEO.

1
1